

in de marge

**ingezonden reacties
commentaren of bedenkingen
hetzij bij de media-actualiteit
hetzij bij de gepubliceerde artikels.**

taal in de media (*)

Iudo beheyydt

Toen mijn nu overleden vader zo'n kwarteeuw geleden het televisiegebeuren in huis haalde, werd zijn horizon rijkelijk verruimd. Het wonder boeide hem en er waren weinig programma's waar hij zich niet voor interesseerde. Alleen bij Nederlandse toneelspelen en Nederlandse televisieseries ging - tot mijn ergernis - steevast de knop om. Twee grote bezwaren bedierven onherroepelijk zijn kijkgenot. Ten eerste vond hij dat snerpande noordelijke gorgeltaaltje onverstaaanbaar, en ten tweede ergerde hij zich groen aan de Hollandse hebbelijkheid om zelfs toneelstukken op te vullen met niet terzake doende, ijle praatjes. Tien jaar later had het televisie-medium hem al in zoverre murw gekregen dat hij niet alleen gretig genoot van bewerkingen van Couperus en Ina Boudier-Bakker, maar dat ik zelfs vermoed dat Marleentje Spaargaren één van zijn laatste grote liefdes geworden is. Terecht overigens.

Maar wat heeft deze gezinsanekdote nu te maken met het onderwerp Taal in de media voor een gezelschap dat zich interesseert voor co-producties tussen Noord en Zuid? In de eerste plaats denk ik dat mijn vader hier kan gelden als een exemplarisch geval van de ontwikkeling die de gemiddelde provinciale kijker heeft doorgemaakt, zowel in Noord als in Zuid. Het Randstadnederlands is allang geen hinderpaal meer voor de verstaanbaarheid. Het Vlaamse oor heeft zich snel aangepast aan het Hollandse accent en zelfs de laaggeschoolde Vlaming ondervindt geen hinder meer van het taalgebruik in Moordspel of Zeg eens AAA. Boven de Moerdijk heeft zich een gelijksoortig

proces afgespeeld. Ook daar heeft de warme Vlaamse alt genade gevonden. En op een enkele hautaine anti-Vlaamse kramp na, hoort men geen negatieve reacties meer op het Vlaamse Nederlands. Integendeel, behalve superieure uitlatingen als "leuk klinken", en "gezellig ouderwets" hoort men nu ook al eens regelrechte waardering.

Met andere woorden, na 25 jaar is de taal geen belemmering meer voor coproducties. Recente producties bewijzen overigens dat je nu rustig Vlaamse en Nederlandse acteurs en actrices samen op de set mag zetten. In die zin heeft de bekabeling in Vlaanderen meer gedaan voor het tot stand komen van een Nederlandse Taalunie dan enige officiële instantie ooit zal kunnen doen.

Betekent dat nu dat er concreet een echte taaleenheid tot stand is gekomen? Geenszins. Nederlandse en Vlaamse taal zijn duidelijk als afzonderlijke variëteiten herkenbaar; er heeft zich zelfs een aparte standaardisering voorgedaan in Noord en Zuid. In Nederland is het Randstadnederlands de officiële spreektaalnorm geworden in de media en in Vlaanderen is het Brabantse Nederlands diezelfde normerende invloed gaan spelen. Maar die aparte normering speelt zich vooral af op het fonetisch vlak. Wat de woordenschat betreft zien we een gestadig naar elkaar toegroeien van Noord en Zuid. In het Zuiden is dat mede te danken aan de puristische Taaladviesdienst bij de BRT, die met zijn beruchte blauwe brieven steevast de journalisten op de vingers tikt bij onoorbaar taalgebruik en - waar mogelijk - het Noordnederlandse woordgebruik promoveert. Woorden die wij enkele jaren geleden nog als Hollandse sjobbolets beschouwden, ik denk dan aan toestanden, leuk, nou of hartstikke, liggen ons nu in de mond bestorven. En zelfs de voor Vlaamse oren

oorspronkelijk ronduit obsceen klinkende "voetballer met afspeelmogelijkheden" is nu het Vlaamse voetbalcommentaar binnengesijpeld. Ook tot de Nederlandse mediataal krijgen steeds meer Vlaamse woorden toegang. Ik hoor nu ook Nederlandse commentatoren "goesting" zeggen en ook Hollandse renners "vlammen" tegenwoordig over "de kasseien", terwijl Gullit ook op de Nederlandse televisie "een doelpunt aantekent". Wellicht zal Van Dale over tien jaar zijn normeringsprocedure onder druk van de mediataal grondig moeten herzien.

Anderzijds constateer ik zowel op de BRT als bij de Nederlandse zendgemachtigde verenigingen terzelfdertijd een beweging van het Nederlands weg. Tegelijk met de opkomst van de regionale vrije radio's, valt een talige regionalisering te noteren op de BRT. De populaire, volkse dialectspreker die onder druk van de officiële cultuurpolitiek vrijwel uit de ether was verdwenen, is samen met de streekgerechten, de streekbieren en het dialecttheater aan een succesvolle come-back begonnen. Op BRT 2 voeren Emma en Gemma wekelijks hun nummertje op in gebroken Vlaams en ze worden daarin gevolgd door Oscar en zijn baas die iets gelijksoortigs doen in het Brabantse "Scheerschuim".

Antwerpen laat zich hierin uiteraard niet onbetuigd en voert het eenmansgezin Bakeljauw op, terwijl ook Michel Follet een Westvlaams jongentje inhuurt om zijn programma kleur bij te zetten. In Nederland zijn gelijksoortige tendensen waar te nemen. De overtalige praatprogramma's geven steun aan de regionale taalgebruiker; op de radio kan men de dominee in zijn eigen spreektaal beluisteren en zelfs de vertegenwoordigers van de Republiek Amsterdam willen als zodanig aan hun taal herkend worden, wat uiteraard een

beetje moeilijk is als - zoals gezegd - die taal de officieuze eenheidstaal van de media is. Maar ook daar hebben ze iets op gevonden! Nu iedereen in Nederland zijn stemhebbende z, zoals in zee, zeven, benzine en Zoetermeer onder druk van het mediavoorbeeld stemloos gemaakt heeft en heel volgzaam see, seven, bensine en Zoetermeer segt, begint de Amsterdamse Elite nu weer duidelijk stemhebbende z te zeggen. Daarbij gaan ze zelfs zo ver dat ze hypercorrect z's gaan produceren waar ze niet hoeven te staan. Ze zijn namelijk het z-s onderscheid kwijt en spreken over zoep, zamen en zelfs concerten. Deze hypercorrectie lijkt mij een exemplarisch voorbeeld van de neiging van toonaangevende groepen om zich ook op taalgebied elitair te gaan gedragen. Want: onderscheid moet er zijn. Ja toch! - Niet dan?

Ik voorspel zelfs dat, zodra heel Nederland bekeerd is tot de schrapende g, Amsterdam weer de zachte g zal ontdekken, en koesteren, maar ondertussen zal wel al de sch van schrijven en de r van sport uit het Nederlands verdwenen zijn.

Noord en Zuid groeien ook naar elkaar toe in het morsige gebruik van vreemde woorden. Vooral het Engels kan rekenen op een weldadige tolerantie. Belangengroepen, 'eisen' niets meer, ze 'claimen', en de minister doet geen 'straffe uitspraken' meer, hoogstens een enkele keer een 'strong statement'. Morsigheid is overigens een algemeen kenmerk van de mediataal aan het worden, meer nog op de televisie dan op de radio. Op de radio wordt onduidelijkheid of onbegrijpelijkheid nog afgestraft. De luisteraar schakelt over naar muziek of naar een programma dat wel nog begrijpelijk is. Op de televisie is dat veel minder het geval. De beelden hebben daar toch sowieso een allesoverrompelende invloed. Taal is al-

leen maar begeleidend geruis. Wat er gezegd wordt is niet zo belangrijk. Integendeel, logische uiteenzettingen, redeneringen en complexe argumenten zijn hinderlijk. Je kunt daar niet zo gemakkelijk leuke of pakkende televisie van maken. Dus wordt er gesimplificeerd, gegeneraliseerd en geïnfantiliseerd.

En daarmee ben ik aan het tweede grote punt van mijn uiteenzetting: de verandering van het politieke en maatschappelijke taalgebruik onder invloed van de media.

De rijke traditie van het gesproken woord en de beargumenteerde uiteenzetting is zeer snel aan het verdwijnen. Dat geldt evenzeer voor Noord als voor Zuid. Ook in dit opzicht groeien BRT en zendgemachtigde verenigingen naar elkaar toe. Zolang de radio het enige medium was, waren helderheid van betoog en overtuigingskracht van het woord nog belangrijk. Onze ouders luisterden met aandacht naar toespraken van de ministers op de radio. Niet zonder reden noemden zij het radionieuws "het gesproken dagblad". Onder invloed van de televisie is het gesproken woord secundair geworden. Voor televisiemakers is de tekst vaak een hinderlijk bijverschijnsel. Televisie is een vluchtig medium, dat het moet hebben van momentane schittering, suggestie, glitter en vermaak.

Een weloverwogen exposé doet het niet op televisie. Een teveel aan inhoud en redenering is dodelijk voor een programma. De televisie heeft haar eigen grammatica, haar eigen syntaxis. De televisiesyntaxis is eigenlijk geen syntaxis: het is parataxis. Televisie werkt met slogans, met kreten. De grammatica van de taal heeft zich ondertussen aangepast aan de snelle grammatica van de beelden. Televisie is vluchtig, en om die snelle beeldentaal te kunnen volgen moet de taal worden geredu-

ceerd. En dat wordt ze ook. *Televisietaal is taal van kreten, van clichés, van losse woorden. De goed uitgebalancheerde periode met causale verbindingswoorden heeft plaats gemaakt voor het woord-an-sich. Innerlijke samenhang, anaforische verbinding of cohrentie zijn uit de tijd. De kijker is het ondertussen gewend geraakt dat een boeiende liefdesscene afgewisseld wordt met sterreclame voor drillboren, waterverzachters of dipsausen. De kijker verwacht allang geen klare, coherente uiteenzettingen meer. Politici en Reclamejongens beseffen dat maar al te goed. Gehaaide publiciteitsmanagers hechten geen belang aan de talige inhoud van hun boodschap; zij weten dat suggereren van een sfeer belangrijker is dan het toelichten van intrinsieke kwaliteiten van het produkt. Politici beseffen dat even goed: zij letten meer op hun imago, hun haarsnit en de kleur van hun das dan op de inhoud van hun woorden. Helderheid van betoog staat al lang niet meer op hun programma. Mensen laten zich met welgevallen monddood maken door een goedogende charmante heer of dame, die zijn of haar boodschap in publicitaire slogans verpakt. Het is dan ook niet verwonderlijk meer dat een minister van Financiën, onder de mom van een regeringsmededeling, als de eerste de beste stofzuigerverkoper de lieve oma's en opa's en de liefhebbende echtgenoten in goedkope marktkramerstaal 'Belgische ECU'S' probeert aan te smeren.*

Die simplificatie, die degradatie van het talige instrument heeft ook zijn weerslag op het informatieve taalgebruik in de media. Het televisiejournaal zou een talig goed genuanceerd overzicht moeten bieden van de gebeurtenissen in de wereld. Maar wat merken we? De journalisten slagen er niet in om binnen de hen toegemeten tijd de gebeurtenissen in een samenhangend verhaal te pre-

senteren. Ze beperken er zich derhalve toe keer op keer de gebeurtenissen weer te geven in handige standaardzinnen en clichés, die bovendien nog het voordeel hebben dat ze voor de kijker direct herkenbaar zijn, net zoals de dagelijks herhaalde clichés van de sterreclame. Als vuistregel schijnt te gelden dat het televisiejournaal qua taalgebruik ook begrijpelijk moet zijn voor Eddy Wally, of - in Nederland - voor Lee Towers. Niet te verwonderen dat de televisietaal nauwelijks bijdraagt aan de verrijking van de taalschat. Als het dagelijkse taalgebruik zich beperkt tot: "Naar aanleiding van de gebeurtenissen te X... verklaarde vakbondsafgevaardigde Y dat een nieuwe actie zal worden opgezet die de eisen moet kracht bijzetten. Een en ander heeft al aanleiding gegeven tot een nieuwe gespreksronde tussen de sociale partners."

Als dat dus de dagelijkse portie taalgebruik is, aangevuld met een dosis ondertitels die nauwelijks de titel taalgebruik verdienen vanwege het ontbreken van elke natuurlijkheid, expressie en klankkleur, dan is het niet te verwonderen dat de media lang geen "tien voor taal" halen, en dat ze niet die bijdrage aan de taalcultuur bieden die men er op het eerste gezicht van zou verwachten.

Ondertussen is mijn verhaal aan het afdrijven in een Postmaniaans cultuurpessimisme. En, inderdaad, ik zie cultuurbedreiging in deze teloorgang van taalzorg en taalcultuur. Zeker als ik daarbij nog denk aan de allesvervlakkende Amerikaanse televisiepulp die ons als klein taalgebied zo langzamerhand aan het overspoelen is. Als we daartegen een dam willen opwerpen en onze culturele eigenheid willen behouden, dan zullen we de handen in elkaar moeten slaan en met al het creatieve talent en de financiële draagkracht die

ons hele taalgebied rijk is, gezamenlijk produkties moeten opzetten die onze taal in haar volle rijkdom en expressiviteit exploiteren. Wederzijdse vooroordelen, praktische bezwaren, financieële vooroordelen of hindernissen en ideële verschillen mogen daarin geen belemmering vormen. Het is maar

onthullingsjournalistiek en politieke cultuur in België

jean-claude burgelman

Het belang dat gehecht moet worden aan de recente ontwikkelingen rond *De Morgen*, kan op verschillende niveaus worden geplaatst. Zo is er het strikt juridisch niveau: in welke mate wordt hier nu ja dan nee een inbreuk gepleegd op het rechtsgevoel. Of zo is er ook het meer algemeen politiek-filosofische niveau: tot waar gaan de grenzen van de persvrijheid, en moeten er überhaupt wel grenzen aan gesteld worden. En tenslotte is er het journalistieke niveau: nl. wat is het belang van dit alles voor de ontwikkeling van de journalistieke cultuur in ons land. En wat dit laatste betreft is het interessant om in te gaan op het fenomeen van het zgn. "investigative journalism", of de onthullingsjournalistiek, welke als meest belangrijke parameter kan gelden voor de mate aan persvrijheid en bijgevolg de journalistieke cultuur van een bepaald land.

Immers wat wij zouden willen betogen, is dat, hoe negatief ook de hele operatie *Vogelpik* op zich te veroordelen is, het gewicht dat er aan gehecht moet worden, vooral moet worden gezien in ver-

waar je voor kiest: de goedkope, totale Dallassificatie (met ondertitels) of de Nederlandse cultuur.

(*) Referaat gehouden op het Symposium "Taal in de Media" en "Coproduceren in de Toekomst", georganiseerd door de Stichting Co-Productieprijs BRT-Nederlandse Zendgemachtigden te Brussel op 15 april 1987.

band met het feit dat, als er al eens binnen de Belgische Perscultuur over de grenzen van het traditionele aanbod gekeken wordt, als er dus, zoals courant onder onthullingsjournalistiek wordt verstaan, namelijk nieuws wordt gebracht dat inbreuken op het publiek of openbaar belang aantoonde en aanklaagt, er dan door de overheid op een totaal buitenproportionele wijze wordt ingegrepen. Anders gezegd: de weinige keren dat de pers zijn rol van zogenaamde waakhond van de democratie ten gronde vervult, wordt dat in België blijkbaar weinig geapprecieerd.

De vraag die binnen het kader van dit colloquium gesteld moet worden, is dus niet alleen deze naar het overheidsingrijpen in persmateries op zich toe, maar ook deze naar het feit dat dergelijke journalistiek in België zeer weinig voorkomt. Immers voor wie een tijdje noodgedwongen of bij wijze van experiment enkel maar de buitenlandse pers leest, en dan plots voor zijn informatiebehoefte naar de Belgische pers overschakelt, ontkomt niet aan de indruk dat het credo van de Belgische journalistiek blijkbaar vooral samen te vatten is als het zo getrouw mogelijk weergeven van wat de meest belangrijke drukingsgroepen in ons politiek bestel willen dat er in openbaarheid komt. De redacteur van de BRT die het waagt het hoofdartikel van een bepaalde krant niet op te nemen in het persoverzicht, weet meteen hoe belangrijk deze functie wel is.